ig, és festői csoportosulásban megdermedt. A gyilkosnak eszébe sem jutott elfutni., Végrehajtotta a bosszú igazságos cselekedetét, kiállt Cecilia Valdes meggyalázott becsületéért. A lány könyörögve és elborzadva nyújtotta felé a kezét. Miért ? Miért tette ? ! Fölzúgott a zongora utolsó akkordja. A Matanzas tartomány-beli öntevékeny együttes a zarzuela klaszszikus finináléját mutatta be megindítóan, szomorúan és tanulságosan.

Másnap este az öntevékeny színjátszók Csehov *Leánykérését* adták elő. Eleinte kissé furcsának tűnt nekem, amit láttunk. A színészek láthatóan keresték az „oroszos jelleget", és kétségtelenül túllőttek a célon. Csubukov földbirtokos füles sapkában, hatalmas csizmában lépett színre, és nagyon emlékeztetett Merkulics kertészre ... A testes, pirospozsgás fiatal-ember, Lomov, aki azért érkezett, hogy feleségül kérje Natalja Sztyepanovnát, ahelyett, hogy az alkalomhoz illően frakkot viselt volna, vörös keresztöltésekkel kivarrt:, oldalt gombos orosz ingben volt! De ahogy megkezdődött a cselekmény, valahogy megfeledkeztem a hímzett ingről és a füles sapkáról. Az amatőr színészek kiválóan játszották Csehovot.

De a fesztivál igazi szenzációja Messia Alonso, egy Pinar del Rio kerületi genetikai kutatócsoport könyvelője volt.

A fiatal lány negyvenöt percen keresztül egyedül játszott egy jelenetet, monológját végig feszült, ünnepélyes csend kísérte a teremben. El kell ismerni, hogy ilyesmivel „profi" színházban is ritkán találkozunk. Igaz, a színen volta partnere is -mozdulatlanul ült egy karosszékben, háttal nekünk, arcát nem is láthattuk. Hozzá intézte szavait a színésznő - egy fiatalasszony vallomását, aki ötévi házasság után megérezte, hogy teljesen idegen férjének, öt évig csak szolgálta őt. Elismeri, hogy szerencsét próbált mással is, de az a másik ugyanúgy csak tárgyként bánt vele, mint a férje. Mindennek ellenére ő nem vesztette el emberi méltóságát, és hisz abban, hogy joga van a boldogságra.

*

- Helyes-e, ha a színpadon a múlt képeit mutatjuk be? Nevelik-e az ilyen darabok a mai nézőt? Milyen legyen a ma színháza? Ezek a kérdések foglalkoztatják a kubai színházakat. Mintha hirtelen a huszas évek szovjet vitáinak légköré-be kerültem volna!

GERGELY GÉZA

Színek és fények

A művészetet csak akkor műveljük igazán, ha nem csupán a szellem ajándékának, hanem tanulmányaink, tudásunk gyümölcsének is tekintjük.

LÉON MOUSSINAC

A színházi élmény hatáspszichológiai vizsgálata - korunk színházkultúrájának egyik fő jellegzetessége.

Milyen természetű ingerek érik a nézőt? Hogyan reagál azokra a közönség? A látványossági elemek előtérbe kerülése *vagy* csak a drámai szöveget,, a mondanivalót hangsúlyozó puritánabb stílus lesz a kétezredik esztendő színházának a jellemzője?

Kérdések, melyekre a színházművészet művelői tettekkel - előadásokkal válaszolnak. Nagy ritkán azonban megjelenik egy-egy, a hétköznapok színházi gyakorlatából fakadó, a kérdéseket elméleti síkon is összegező mű.

Egy ilyen könyvről - pontosabban az azzal kapcsolatos gondolataimról - szeretnék az alábbiakban szólani.

*

A színházi előadás egyetlen „többszólamú" információforrás, Roland Barthes szerint, a színpadról, minden pillanatban legkevesebb hat-hét fajta információ éri a közönséget; ezek forrása, az elhangzó szó, a gesztusok, a mimika, a mozgás (vagy mozdulatlanság), a díszlet, a jelmez, a világítás. Ma már sok elő-adáson alkalmaznak hangkulisszát, vetítenek álló vagy mozgóképeket, s a modern színpadon fontos szerep jut a különböző elektroakusztikai berendezéseknek, de legfőképpen a színpadi világítás változatosnál változatosabb formáinak. Századunk második felének jellegzetes nézőtípusa a „homo videns": az emberek nagy része szüntelenül képi információkat nyer (a tévé, a film, a plakátművészet, reklámok stb. révén). A képi civilizáció térhódítása az ember látásmódjának szüntelen változását, fejlődését eredményezi. (Gondoljunk csak arra, hogy a hetvenes évek embere mennyivel többet tud, lát a világegyetem titkaiból, mint elődei.) A látványossági elemek, mint az élet minden vonatkozásában - a színházművészetben is egyre inkább tért hódítanak.

Ez a kiindulópontja Virgil Petrovici *Fény- és színhatások a színházi előadásban* című Bukarestben megjelent könyvének, (eredeti címe : *Luminá si culoare ín spectacol,* Editura Albatros), mely - lényegében a Claude Lévy-Strauss-féle vizuális kódok alapján - a színpadi hatás e két fontos alkotóelemének új szempontú elemzésére és értékelésére vállalkozik. Áttekinti a színpadi világítás több ezeréves történetét, ám a könyv legérdekesebb fejezete az, mely a fénynek és a színnek a modern szín-házi előadásban játszott szerepével foglalkozik. Ugyanakkor a leginkább gondolatébresztő is.

A világítás funkcióját a színházi élmény megteremtésében már a század-forduló felfedezte. Adolph Appia a színészi játék és a színpadi alaprajz mellett az előadás rendkívül fontos tényezőjének tartja, amely mintegy felbontja a színpadi teret, és a fények, árnyékok szí-nek segítségével a mű, illetve a színészi játék más és más mozzanatait emeli ki. Az impresszionizmus, szimbolizmus térhódítása idején a világítás, a fény és árnyék, a színek szerepe már-már önállósul, s az előadás gyakran festői hatások valóságos költeményévé változik. A színpadi expresszionizmus viszont egészen másfajta világítási technikával élt. Brecht, csakis az értelemre ható rendezései során száműzte a színpadról az illúziót, hangulati hatást keltő színes fényeket és azokat a dráma mondanivalójának minél világosabb kiemelése kedvé-ért fehér fénnyel, hideg színekkel helyettesítette. Peter Brook a *Szentiványéji álom* előadásában semmilyen színes fényt nem használt. Ezzel szemben Josef Svoboda prágai színpadképe egy évtizeddel ezelőtt éppen azzal nyűgözött le, hogy egy semleges színhatású díszletben kizárólag a világítás segítségével idézte fel az erdő más-más részleteinek és az egész szentiványéji kavargásnak varázsos hangulatát. (A két előadás természetesen homlokegyenest ellenkező rendezői látásmódból fakadt.) Andrzej Wajda Dosztojevszkij-produkciója *(Ördögök, a* krakkói Stary Teatrban) többek között azért emlékezetes számomra, mert filmszerű látásmódjával a fehér, fekete színek tudatos alkalmazásával emelt ki egyes mozzanatokat. Őszintén szólva, az igazán nagy élményt jelentő színházi elő-

adások egész világítási „partitúráját" évek múltán is fel tudom idézni magamban, akárcsak egy érdekes színpadi sztorit.

A színpadi világítás kérdésében, amely természetesen a rendezői koncepció szerves része, ma világszerte érdekes, izgalmas kísérleteknek lehetünk tanúi. A szín- és fényhatásokat a színház ma már tudatosan alkalmazza és azok pszichológiai hatásával is számol. Hogy a színek befolyásolják agyműködésünket, legmagasabbrendű idegi tevékenységünket, hogy ösztönző vagy nyomasztó hatásuk lehet, az már köztudomású. S a színek nem-csak befolyásolják az emberi pszichikumot, hanem tükrözik is. Virgil Petrovici - nyugati forrásanyagokra hivatkozva - megemlíti például, hogy az a mód, ahogyan a színes tévé nézője beállítja magának a képet (illetve színezi), bizonyos mértékben az egyéniségét, lelkiállapotát is kifejezi. A vöröses alaptónusú kép például dinamikus, magabiztos emberekre vall; a kék árnyalatú képet ellenkezőleg, az érzékenyebb természetű, csendesebb, elmélkedésre hajlamos, nyugodtabb emberek kedvelik. A szín és fény ugyanakkor jelentéshordozó is lehet.

A színek az emberiség szellemi életében (tudatosan vagy a hagyományok alapján) mindig nagy szerepet játszottak; szimbolikus jellegük népek, szokások, történelmi korszakok szerint változott. Ismeretesek azok a törekvések, melyek a zenei hangok és a színek közötti kapcsolatok kutatásával foglalkoztak. Thomas Wilfred orgonához hasonló szerkezete, mely a legváltozatosabb forma- és színkombinációkat vetítette egy vászonra, gyakran zenei kísérettel. A szovjet Leontyevnek az ötvenes évek végén végzett kísérletei, elvi síkon, Arisztotelésznek arra a megállapítására támaszkodtak, mely szerint a zenei és színhatások egyaránt bizonyos hangulatokat keltenek az emberben. Ha tehát a zenét nemcsak hallásunk, de látásunk révén is érzékelhetjük, akkor a muzsika hatása megsokszorozódik bennünk. Leontyev olyan készüléket szerkesztett, mely az elektronika és a kibernetika vívmányainak segítségével a zenét fénnyé, színekké alakítja át. Kísérleteiben más nagy elődök eredményeire támaszkodott: Isaac Newtonra, aki hang és szín összefüggését a hangjegyek és a napszínkép szakaszainak mechanikus összekapcsolásával próbálta bizonyítani; vagy Alexandr Szkrjabinnak, a híres zeneszerzőnek a kísérleteire, a „színes zongorára". (A billentyűk leütésekor különböző színű kis lámpák gyulladtak ki. Szkrjabin *Prometheusza* meg is szólalt „színes" zene formájában.)

A színek felhasználása a színház, a filmművészet vagy másfajta látványosság (például son et lumiére) keretében, napjainkban már nemcsak az ösztönös megérzéstől, a pillanatnyi „ihlettől", hanem tudományos ismereteinktől függ.

A színek és fények szerepének felismerése és ennek alkotó szellemű felhasználása az utóbbi évtizedekben új műfaj kialakulásához vezetett. Az első son et lumiére előadás Paul Robert-Houdin eszméje nyomán született meg 1952-ben a Loire-völgyi Chambord-kastély parkjában; azóta az Akropolisztól Perszepoliszig világszerte egyre népszerűbb lett. Az ilyen előadások a román fő-város nyári színházi életének is sajátos színfoltját képezik. 1974-ben már öt ilyen audiovizuális jellegű son et lumiére produkció volt.

Ezeknek alapját természetesen egy jól megalkotott szcenárium képezte, mely különböző irodalmi, zenei személyiségek életéhez és alkotó munkásságához vagy egy adott témakörhöz kapcsolódott. A George Enescu Múzeum udvarán a nagy román zeneszerző emlékét, a Herestráu park évszázados fái alatt *Nyári éjszakák* címmel Eminescu költészetét idézték; a hajdani Fejedelmi udvarban a történelmi múltat elevenítették fel. A belvárosi Cismigiu parkban *Írókra emlékezünk, a* Hősi emlékmű körül pedig *Hősök voltak - hősök vannak* címmel rendeztek ilyen audiovizuális jellegű produkciókat.

Ezeknek a szabadtéren, rendszerint építészeti alkotások, műemlékek előterében rendezett látványosságoknak legfőbb jellegzetessége: a hang, szín, fény szerves egybeötvözése, hogy az előadás látványossági és akusztikai elemeivel egyszerre hasson a nézőkre.

Érdekes, hogy a Cismigiu park sétányán a legjelentősebb írók és költők megvilágított szobrainál rendezett látványosság nemcsak a felcsendülő zeneműveknek, az elhangzott költői szövegeknek és a fényeknek, színeknek révén hatott; a képzőművészeti alkotások - jelen esetben a szobrok - szépsége is - különböző szögekből, különböző színekkel megvilágítva - magával ragadta a nézőket.

Ezeket a változatos témájú szcenáriumokat a legérdekesebb vizuális és akusztikai hatásokra törekedve igyekeztek megoldani - a műfaj sajátos követelményeinek megfelelően -, de olyanformán, hogy a nézőkben emocionális hatást keltsen. Ha sikerült a színeknek, fényeknek játékával, a zeneművek megszólaltatásával, a különböző hangkulisszák alkalmazásával és a képzőművészeti elemek segítségével a szöveget, a költői mondanivalót kihangsúlyozni, nézőkre gyakorolt hatását felfokozni, akkor az előadás elérte célját.

A színész az ilyen jellegű látványosságokban csak közvetve - magnószalagra rögzített hangja révén - van jelen. Ez azért is nagy lehetőségeket rejt magába, mert a rádióstúdiók aranyszalagtára segítségével az élő írók, művészek mellett megszólaltathatják a holtakat is, kiválasztván az adott vers vagy prózai mű legmagasabb szintű tolmácsolóját. Az *Írókra emlékezünk* című - már említett - produkció legszebb pillanatai azok voltak, melyekben a múlt századi klasszikusokra, Eminescura, Creangára a XX. századi klasszikus írók, költők, például Sadoveanu, Tudor Arghezi emlékeztek; vagy ismét hallhattuk néhány, már az élők sorából eltávozott, híres színész hangját.

A son et lumiére előadásokon egyébként a jelenkori román színjátszás legkiválóbb művészei szólaltak meg.

Bukarestben, 1976 óta rendeznek ilyen jellegű látványosságokat. Az el-múlt év tapasztalatai ismételten bebizonyították: ennek a sajátos műfajnak jövője van. A művészi kifejezési eszközöket, legfőképpen a technikai apparátusokat szüntelenül tökéletesíteni kell, hogy a legmerészebb rendezői fantázia is testet ölthessen.

Lehetőségeink ezen a téren határtalanok. Érdemes lenne talán a magyar szín-házi szakembereknek is ilyen természetű kísérletezéseket folytatni.

Ilyen gondolatokat ébresztett bennem Virgil Petrovici könyve.